

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Надежда СТОЯНОВА

(Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

**ЧЕХОВ, ТОЛСТОЙ, ГОРКИ:
КРАЕВЕКОВНИ ДИАЛОЗИ**

(Людмил Димитров. *Драматургия на разотиването*
(Антон Чехов – Лев Толстой – Максим Горки и завършекът
на руската драматургия от XIX век). София: Факел, 2025.
ISBN 978-954-411-350-6.)

Nadezhda STOYANOVA

(St. Kliment Ohridski University of Sofia)

**CHEKHOV, TOLSTOY, GORKI:
FIN-DE-SIÈCLE DIALOGUES**

(Lyudmil Dimitrov. *Dramaturgy of Leaving* (Anton Chekhov – Leo
Tolstoy – Maxim Gorki and the End of Nineteenth-Century Russian
Drama). Sofia: Fakel, 2025. ISBN 978-954-411-350-6.)

Новата монография на Людмил Димитров „Драматургия на разотиването (Антон Чехов – Лев Толстой – Максим Горки и завършекът на руската драматургия от XIX век)“ разглежда напрегнатия диалог и саморефлексията – както в личните отношения, така и в драматургичните текстове – на тримата руски автори в период от десет години преди края на „Златния век“ – от 1895 до 1904 г. Но това е научен труд не за частен случай в руската литература, а най-вече изследване за сплитането на травмите от миналото и интуициите за бъдещето в краткото и съгъстено литературно краевековие; книга, която през конкретиката на единичните примери задава мащабна и нова перспектива към идейните трансформации и към социокултурните тенденции, разгърнали се в рамките на периода, но и в последващите динамични и разстроени десетилетия в Русия и в редица други европейски страни, в това число и в България.

Акцент в заглавието е метафората за „разотиването“, но тя е освободена от утопично-проспективните или носталгично-ретроспективните нагласи, с които е сюжетно обрамчено началото на XX век. „Разотиването“ в книгата е свързано с проблема за „рекапитулацията“ (с. 8) на предходното столетие. Затова може да се каже, че се очертава една литературна и литературноисторическа картина, представяща система с увеличаваща се ентропия; система, в която действат законите на „разсейването“, реализиращи се както в разотиването на героите от сцената, така и в „деконструкцията“ на пространството (с. 41) като художествена реалия на конкретен литературен текст, а и като определен социокултурен модел. И тъй като едно от големите достойнства на труда е окрупняването на наблюденията не просто в тезиси, а най-вече в устойчиви метафори, може да се каже, че той дава ключ за прочит на литературни сюжети и композиционни характеристики на единични текстове или корпуси от текстове от руската литература, но и на редица художествени матрици в европейската литература в началото на XX век.

Методологията на научния труд е комплексна, включваща поетологически, семиотични и херменевтични похвати (с. 10), като при това се формира едно образцово с дълбочината, обхвата и развойните си линии литературноисторическо изследване. В него, противно на очакването, не се търси хронологичната последователност, а най-вече се проследява онази вътрешна разнопосочност; търсят се неочакваните сцепления, които характеризират всеки един граничен период и неговата художествена рефлексия. В първата и втората глава текстът започва като класическо научно изследване, проявяващо позитивистична вискателност спрямо литературния факт, подкрепена от обстоен прочит на документални свидетелства, на автобиографични бележки, дневници, мемоари, писма и др. Става въпрос за ерудирано боравене с огромен материал, в процеса на чието обработване умело се прекрещават различните нива на разглежданите текстове; преминават се границите между жанровете, между дискурсите, между художествената и нехудожествената проза, между литературното и нелитературното, за да се оформи един цялостен, многопластов и в крайна сметка съвременен изследователски сюжет за литературната и социокултурната картина от края на „Златния век“. Но още когато се говори за методологията на монографията, трябва да се обърне внимание на често използвания индуктивен принцип, чрез който отделни факти, фигури, образи започват да обрасват с интерпретации и прерастват в цялостни изследователски миниатюри (вж. напр. с. 572 и сл.).

Първата и втората глава на книгата – озаглавени съответно „Пътят към другия“ и „Толстой, Чехов, Горки: кой кой е за останалите двама?“ – се занимават с посоките в творчеството на тримата автори. Проследява се самостоятелното формиране на писателската личност на всеки от тях, преди да се срещнат, обръща се внимание върху сложността на творческите им контакти (никога непрераснали в прекомерно приятелски, както уточнява Л. Димитров – с. 114). И все пак цел на изследването не е да се разглеждат собствено биографиите на тримата писатели или да се реконструират определени лични истории. Трудът си поставя за задача да осмисли способността на отделното творческо съзнание, формирано в съответен художествен контекст, да прояви през жанра, композицията, дискурса на творбата своята творческа авторефлексия, която в същото време да отрази не само личностните, но още поколенческите и културноисторическите метаморфози на краевековието. При това се откроява фигурата на Чехов, който сам се оттласква от влиянието на Толстой, но привлича на свой ред Толстой, а впоследствие и Горки към собствените си идеи.

Третата и най-обхватната глава на изследването – „Пропускливата повърхност на Чеховата драматургия“ – е съсредоточена върху напрегнатото сговаряне на драматургичните текстове на тримата автори. Поставя се акцент върху цикличната композиционна структура на пиесите „Чайка“, „Вуйчо Ваньо“, „Три сестри“ и „Вишнева градина“, за да се види своеобразното вклиняване в този цикъл – през различни „процепи“: тематични, композиционни, персонажни, фигуративни – на пиесите „Живият труп“ на Толстой и „На дъното“ на Горки. В драмите на Чехов се търси „метапоетическото“ (вж. с. 263), което обаче през съпоставката с другите две произведения и рефлексивните нагласи на техните автори към нововъведенията на самия Чехов излиза извън границите на автотекстуалните референции. Така окръглящо за цялото изследване и за неговия голям литературно- и културноисторически сюжет се оказва тъкмо разпознаването на металитературната функция на разглежданите пиеси. Това е сюжет, достигащ своята най-висока точка при разглеждането на металитературния потенциал на „Вишнева градина“, в която, както Людмил Димитров настоява, Чехов реагира пародийно спрямо апострофите на Толстой и Горки (вж. с. 384). Сблъсъкът на светогледни и художествени концепции се реализира в пиесата на Толстой през настояването за моралния и религиозния залог на изкуството, а в пиесата на Горки и неговите жестове – през „цитатни ситуации“ (с. 447) и по-семпли социални критики. И всички тези реакции в текстовете на Толстой и Горки реферират към идеите за безсъби-

тийна апокалиптичност и културна рекапитулация, зададени в пиесите на Чехов. Едни от най-проникновените и любопитни страници на монографията са посветени на заиграването на всеки един от авторите с останалите двама чрез превръщането им в прототипи на герои. А тези герои присъстват не като биографични, а като културни фигури, представящи наличието на съзнателно вложения металитературен залог на разглежданите пиеси. Така чрез конкретната работа върху художествения детайл и върху неговия контекстуален потенциал изследването надгражда с неотменна постъпателност своите тезиси и се превръща в обхванен научен труд, чиито концептуални разклонения, уверена съм, тепърва ще се превръщат в основа на изследователски текстове както в областта на русистиката, така и на българистиката.

В този аспект бих искала да изведа няколко акцента. На първо време ще се върна към формулирания в заглавието проблем за разотиването. Людмил Димитров казва, че проблемът не е непознат, макар и да не е изследван в пълнота в руското литературознание до този момент (с. 32). За българското литературознание обаче това е изцяло неразработена тема, която има потенциал да хвърли светлина и поновому да осмисли декадентските и/или екзистенциалистски светогледни концепции, разгръщащи се в българската литература – както в драматургията, така и в другите литературни родове например около 40-те, а след това със своите особености през 70-те, 80-те и 90-те години на XX век.

На второ място бих искала да открия като значим за българския контекст и съвременните дебати за българската културна история въпроса за интелектуалеца. В книгата се представя типология на фигурата на интелектуалеца, която в същата конкретика – поради ясни исторически и социални обстоятелства – не можем да открием у нас. Ако обаче читателят стигне до такова заключение, то би било прибързано и неточно. Всъщност небелязаната динамика на влиянията и колизиите в драматургичните диалози назовава и обобщава кризата на интелектуалеца, която, изпреварващо за Европа, а и за България, се развива в Русия още в края на XIX и началото на XX век. Поставеният акцент върху размяна на самоличности в голяма степен е темелът, върху който се гради интелектуалната история на онзи век, който у нас започва след 1912 – 1914 г. и се радикализира в проявленията си след 1944 г.

И не на последно място – в монографията се обръща внимание върху нововъведенията на Московския художествен театър в началото на века и нееднозначното им възприемане от руската културна общественост. Затова ще припомня, че когато през 1920 – 1921 МХТ осъществява своя гастрол в България, постановките също се превръщат в обект

на сериозна дискусия, провокирала някои от най-щекотливите реакции, но и довела до появата на ключовите за дебата върху междувоенния български модернизъм текстове на Гео Милев, Александър Балабанов, Чавдар Мутафов и др. Бих казала, че изследването на Людмил Димитров разкрива широкия европейски контекст на тази значима за българската литература полемика.

Едва ли в рамките на настоящата недълга рецензия за този мащабен – както в концептуалната си заявка, така и в литературноисторическата си реализация – труд може да бъде набелязано разнообразието от препратки към българската култура. Но смея да твърдя, че интригуващото и умело, фактологично обосновано и аналитично плътно възвеждане на един конкретен личен и драматургичен диалог между трима автори до широките контексти на руската и европейската литература и култура от края на XIX и началото на XX век е сред най-значимите приноси на монографията „Драматургия на разотиването...“ на Людмил Димитров и едно от безспорните основания да вярвам в дълготрайния читателски интерес към нея и пълноценното ѝ научно битие.

Assoc. Prof. Nadezhda Stoyanova, PhD

St. Kliment Ohridski University of Sofia

Sofia, Bulgaria

e-mail: nadezhdaas@uni-sofia.bg

Researcher ID (Web of Science): N-2635-2018

Author ID (SCOPUS): 58958915100

<https://orcid.org/0000-0001-5599-8398>